

ARVOSTELUT RECENSIONER

VESA HAAPALA

Nykyrunouden yhteiskunnallisuutta ja tunteita tutkimassa

Anna Helle 2019: Todellisuus pahoinpiteli runon. Yhteiskunnallisuus ja tunteet suomenkielisessä kokeellisessa nykyrunoudessa. Turku: Eetos. 229 s.

Anna Helle tarttuu uudessa tutkimuksessaan suomalaiseen nykyrunouteen rakenteellisista ja temaattisista näkökulmista. Teoksen teoreettiset juuret ovat lyriikantutkimuksessa sekä tunteiden ja affektien tutkimuksessa. Kohdetekstit ovat seitsemältä runoilijalta, joista vanhimpien, Leevi Lehdon ja Karri Kokon, runotuotannot alkavat jo 1960- ja 1980-luvuilla. Tytti Heikkinen, Teemu Manninen, Harry Salmenniemi, Eino Santanen ja Henriikka Tavi ovat 2000-luvun alkupuolella kirjallisen toimintansa aloittanutta polvea.

Helteen tutkimukseen edellä mainitut runoilijat ovat päätyneet siksi, että he ovat tavalla tai toisella hyvin tietoisesti kokeilleet runouden kieltä ja leikitelleet sen konventioilla. Tarkasteltavana on käsitteellistä runoutta, kuvarunoutta ja kielirunouden eri muotoja, kuten huonoa ja mautonta kieltä ja länsimaisen kulttuurin banaaleimpia ilmiöitä kommentoivaa flarfia. Aineistovalintaan on vaikuttanut sekin, että jokaisen runoilijan tuotannossa nousevat esiin länsimaisen jälkiteollisen yhteiskunnan ongelmat. Nämä kaksi aluetta – kokeellisuus ja yhteiskunnallisuus – ovat Helteen tähtäimessä. Runoutteen ja sen tutkimukseen perinteisesti liitetyt tunteen ja ajatuksen ilmaisujen tarkastelut Helle valjastaa affektiivisuuden ja vastaanoton tutkimukseksi: teos pyrkii näyttämään, millaisia tunteita yhteiskunnallisesti aktiivinen runous nostaa esiin ja saa aikaan.

Yksi Helteen teoksen keskeisimmistä ajatuksista on, että nykyrunous ei eristäydy marginaaliin, vaan keskustelelee olennaisista yhteiskunnallisista kysymyksistä ja on paljon enemmän kiinni maailmassa kuin monesti ajatellaan. Teesi on pääosin oikea. En tosin usko, että lukijat ajattelisivat nykyrunouden käsittelevän marginaalisia aiheita, vaan lähinnä kieli tuottaa isolle lukijakunnalle ongelmia ja marginalisoi lajia. Toki myös runouden asema markkinoilla on yksi syy runouden marginaalissa olemiseen. Joka tapauksessa Helle pyrkii näyttämään, että nykyrunous ei ole viestinä mahdotonta – sillä on vain omat tapansa tuottaa puheenvuoronsa sosiaalisista ja taloudellisista puheenaiheista sekä kutsua lukijaa mukaan.

Mielestäni eheimmät ja kiehtovimmat esseensä Helle kirjoittaa naisrunoilijoiden teksteistä. Tytti Heikkisen *Varjot astronouteista* (2009) on runoilijan teoksista tunnetuin ja luetuin. Sen roolirunohahmo Läski XL on tullut tunnetuksi niin lukio-opetuksessa kuin yliopistojen kirjallisuuskursseilla. Helle tarkastelee Heikkisen roolirunojen ruumiillisuutta ja seksuaalisuutta ja tuo mukaan oivaltavan näkökulman. Hän yhdistää runoanalyysiin lukijatutkimusta ja pääsee näin keskustelemaan runouden lukemisen konkreettisesta affektiivisuudesta. Helle onnistuu tuomaan yhteen havainnot kirjallisten rakenteiden poliittisuudesta ja lukijoiden kokemuksista. Hän analysoi, miten ahdistuksen ja inhon tunteet, samoin kuin vapautunut ja hämmentynyt nauru osallistuvat runouden epäkatarttiseen, ratkeamattomaan ja jännitykset ennalleen jättävään kirjalliseen toimintaan. Heikkisen flarf-vaikutteinen roolirunous ei jää pelkästään nolon ja huonon seulonaksi.

Henriikka Tavin kolmannen runokokoelman *Toivo* (2011) itsemurharunojen käsittely luvussa ”On paljon tyhjää”. Itsemurha, kuolema ja vaikeat tunteet” on myös vakuuttavaa luentaa. Helle tutkii *Toivon* runoja surua ja menetystä työstävinä elegioina. Lajin ja tematiikan tuominen analyysiin toimii uskottavasti.

Voisi sanoa, että mitä enemmän tarkastelluissa runoissa on perinteisiä runon elementtejä, kuten vahva kokeva keskus tai puhuja, sitä nyansoidumpia ja koherentimpia tulkintoja Helle onnistuu kirjoittamaan. Hankalampien ja hajanaisempien tekstien, esimerkiksi Lehdon runojen ja Kokon *Varjofinlandian* (2005), tarkastelussa on hieman selittämisen makua – ehkä tähän vaikuttaa mainittujen runoilijoiden tapa kirjoittaa runoutta, jonka ytimessä ei ole niinkään persoonallinen kokija tai sen kaltainen hahmo, vaan kieli paljon epäpersoonallisempänä ja epäkoherentimpänä systeeminä, diskurssina. Voikin sanoa, että Helle on omimmillaan nykyrunouden temaattisia painotuksia ja lukijaa käsittelevissä osuuksissa. Toki Helle saa paljon irti myös vahvemmin kokeilevaan muotoon ja kieleen keskittyvistä kirjoittajista. Kokon runoutta lukiessaan hän kehittää Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin moneuden käsitteen (*multiplicité*) pohjalta osuvan käsitteen ”moniminä”, ja Lehdon ja Salmenniemen runokollaasien yhteydessä Helle puhuu ”kollaasiminästä” – näitä runouden puhujaa kuvaavia uusia käsitteitä kannattaisi vertailla keskenään ja kehitellä pidemmälle.

Kai se on voitava myöntää, että myös kirjallisuudentutkijoille nykyrunouden tutkimus on haastavaa. Usein ongelmaksi muodostuu, kuinka käyttää vakiintuneita runousopillisia ja retorisia käsitteitä. Hankaluus on siinä, että ne kyllä pätevät, mutta monesti vain osin, sillä nykyrunous sekä hyödyntää että käyttää toisin tai väärin perinteisiä runousopin ja retorikan keinoja ja tekee sen vieläpä tietoisesti.

Nostan esiin kaksi käsitettä, joiden käyttämisessä ja modifioimisessa Helle onnistuu mielestäni erityisen hyvin. Nämä ovat epäkatarttisuus ja sarjallisuus. Jälkimmäistä Helle tarkastelee niin Mannisen kuin Salmenniemen runoutta analysoidessaan. Sarjallisuus saa perustansa runouden temaattisista, rakenteellisista tai typografisista yksiköistä, mutta lukijalla on iso merkitys näiden kokoajana. Sarjallisuus onkin Helteen käsityksessä paitsi teoksen oma toistollinen rakennepiirre

myös lukijan keino järjestää hajanaiselta vaikuttavaa runoteosta. Helteen tarkoittamassa sarjallisuudessa teos kannustaa ”lukemaan kokeillen” (Helle: 93) ja tavoittelemaan toistuvien yhteiskunnallisten elementtien esiin tuomaa affektiivisuutta eli hahmottamaan epämääräisiä ja hankalasti hahmotettavia tunneryväksiä. Kiintoisia ovat huomautukset Mannisen runouden hajotetusta ja epäjatkevasta sarjallisuudesta. Salmenniemen *Texas, sakset* -teoksen affektiivista sarjallisuutta tutkiessaan Helle tekee hyviä havaintoja. Helle osoittaa, miten Salmenniemen runous tuottaa väkivallan odotusta ja pelkoa niin muodollaan kuin sisällöllään – se lykkää helpotuksen mahdollisuutta ja saa näin aikaan epäkatarttisuuden: ”teos ei laukaise synnyttämänsä väkivallan uhkaa vaan avoimen muotonsa vuoksi nimenomaan jättää tunnelman voimaan ja vaivaamaan lukijaa vielä lukemisen jälkeenkin” (Helle: 98).

Pääosin Helle tekee hyvää työtä sovitellessaan tutkimuskäsitteitä ja -asetelmia nykyrunouden avaamiseksi, mutta väliin tulee mieleen, että aivan kaikki kirjoittajat eivät välttämättä ole edes tahtoneet tulla monien lukemiksi tai erityisen ymmärretyiksi. Etenkin Leevi Lehdon kieli poskessa kirjoittama language-runous näyttää nauravan akateemisille analyysiryityksille. En tiedä, onko kyseessä vain oma vaikutelmani, mutta Helteen sinänsä osuvat erittelyt Lehdon runouden piirteistä, esimerkiksi Lehdon tietoisesta banaalista ”Ananke: pantun” -runosta, jäävät lähinnä yrityksiä piirittää runoa käsitteellisesti eri puolilta, mutta kaiken jälkeen tekee mieli kysyä: Entä sitten? Monin paikoin syntyy vaikutelma, että Lehto on kirjoittanut runojaan nimenomaan hovin vuoksi, puolittaisina vitseinä ja kokeillakseen mitä kaikkea kielellä voi tehdä. Tällaisten runojen äyllisessä perkaamisessa ja taustoittamisessa on mielensä, mutta onko runoissa itsessään mieltä, joka voitaisiin käsitteellisesti vangita, on jo asia erikseen. Tällaisiakin kysymyksiä Helteen analyysien lukeminen nostaa esiin.

Toisenlaisen ongelman tarjoavat nykyrunon monikerroksiset kokeet. Teemu Mannisen *Lohikäärmeen pojan* (2007) ja *Futuraman* (2010) mittaa ja nykyrunouden muotoja yhdistävät runot muistuttavat siitä, miten hankalia tehtäviä nykylyriikka asettaa runousopilliselle deskriptiolle ja runouden toimintatapojen selittämiseksi. Mannisen tapa yhdistää vanhaa ja uutta, esimerkiksi kieli- ja kulttuuritietoista flarf-runoutta ja mitallisen runouden keinoja, jäävät Helteen analyyseissa puolitiehen, niin kuin ovat jääneet toistenkin tähänastisissa tutkimuksissa. On kuitenkin hyvä, että hankalia ilmiöitä signaloidaan ja jätetään haasteeksi myöhemmälle tutkimukselle.

Entä teoksen nimi *Todellisuus pahoinpiteli runon?* Runoja on kirjoitettu paljon ankarammissakin olosuhteissa kuin nykyisissä jälki-kapitalistisissa yhteiskunnissa, joiden ongelmia käsiteltyjen kirjailijoiden runot ruotivat. Helteen tutkima nykyrunous on monin osin valtavan materiaalsen yltäkylläisyyden keskellä syntyneen pahoinvoinnin tarkastelua. Tutkituissa runoissa painottuvat sosiaaliset, taloudelliset, kielelliset ja yksilöpsykologiset ongelmat, joita nyky-yhteiskunta tuottaa – itsemurhat, psyykinen pahoinvointi ja yleinen onnettomuuden ja merkityksettömyyden tunne ovat olennainen osa nykyaikaa. Voi vain kysyä, mitä runous tekee sitten, kun todellisuus alkaa todella pahoinpidellä ihmistä?

Teoksensa päättävässä osuudessa Helle viittaa lyhyesti kriisiytyneeseen luontosuhteeseen ja luonnon tuhoutumisen uhkien kartoittamiseen eli teemoihin, jotka ovat voimistuneet aivan uusimmassa runoudessa ja muussakin kirjallisuudessa esimerkiksi ilmastorunouden ja -fiktion piirissä. Helle näkee aivan oikein runouden teemojen kehittyvän tähän suuntaan. Näin on käynytkin 2020-lukua lähestyttäessä. Olennaisen linjauksen nykyrunouden tulevaisuudesta Helle tekee sanoessaan: ”Vaikuttaa myös siltä, että aktiivisin kielitietoisien runouden vaihe on tältä erää hiipumassa, ja monet kokeelliset keinot ovat sulautumassa osaksi runouden yleisiä ilmaisuvaroja” (Helle: 209).

Helteen teos on kaiken kaikkiaan monipuolinen ja monella tapaa onnistunut esitys siitä, että nykyrunoutta on mahdollista lukea ja ymmärtää. Varsinaisia runoilijakohtaisia analyysilukuja kehystävät yleisemmät esitykset suomalaisen nykyrunouden kansainvälisistä kytkennöistä ja poetiikasta. Helteen teoksessa heräävät eloon paitsi yhteiskunnalliset kysymykset ja tunteet myös nykyrunouden suhteet omiin perinteisiinsä, jotka osaltaan perustelevat sitä, miksi 2000-luvun suomalainen runous on sellaista kuin on.

Kirjoittaja

*Vesa Haapala, dos., ma. professori, kotimainen kirjallisuus, Helsingin yliopisto,
vesa.haapala@helsinki.fi*